

מסכת תענית

ג ע"א

[א] רש"י ד"ה לפי בו' - מזכיר דרוחות מועילות בו'.

ד ע"ב

[א] תוס' ד"ה הא לן. פי' לבני בבל אין שואלין עד שבעה - כצ"ל.

אור אליהו

שאומרים בתפילה "משיב הרוח", ולא ולא הזכיר בקושייתו כלל את "מוריד הטל". ב. היה לרש"י לומר: "דטל ורוחות מועילים" ולא "מועילות". ג. בתירוצו רש"י עונה רק לגבי הרוחות: "זיקא דבתר מיטרא כמיטרא"¹. ד. לא מצאנו שטל מועיל למטר². ולכן על כרחך שהוא טעות סופר ברש"י, וצריך לומר רק: "דרוחות מועילות"³ לארץ לתקנה ולנגבה" כו'. ועיין הערה⁴.

[א] בגמ': "אמר רבי אסי אמר רבי יוחנן הלכה כרבי יהודה. אמר ליה רבי זירא לרבי אסי, ומי אמר רבי יוחנן הכי, והתנן בשלשה במרחשוון שואלין את הגשמים, רבן

[א] בגמ': "תנא בטל וברוחות לא חייבו חכמים להזכיר, ואם בא להזכיר מזכיר. מאי טעמא, אמר רבי חנינא, לפי שאין נעצרים". וכתב רש"י ד"ה לפי: "לפי שאין נעצרים - שאלמלא הן אין העולם מתקיים. והאי דאמרין בתפלה משיב הרוח ומוריד הגשם, לאו משום חיוב, אלא חוק גשם הוא מזכיר, דטל ורוחות מועילות לארץ לתקנה ולנגבה, כדבסמוך זיקא דבתר מיטרא כמיטרא", כך היא הגירסא שלפנינו ברש"י. והנה על מה שכתב רש"י בתירוצו "דטל ורוחות מועילות" יש להקשות כמה קושיות: א. הרי קושיית רש"י היתה רק על מה

את לשון רש"י אך בשינוי קצת: "לפי שאין נעצרים - שאלמלא הן נעצרים אין העולם קיים. והא דאמרין משיב הרוח ומוריד הגשם לא משום חיוב דרוח, אלא חיוב גשם הוא מזכיר. טל ורוחות מועילים לארץ לנגבה ולתקנה". והנה על גירסא זו קשה רק מה שקושיית רש"י הייתה על משיב הרוח ולא על מוריד הטל, וכן שלא מצאנו שהטל מועיל למטר (קושיות א' וד'), אמנם מה שהקשנו למעלה (על הגירסא שלפנינו ברש"י) מלשון "מועילות", וכן ממה שהביא רש"י ראיה מ"זיקא דבתר מיטרא כמיטרא" (קושיות ב' וג') לא קשה כמובן על גירסא זו שברש"י, שכן כאן נקט בלשוננו "טל ומטר מועילים" ולא "מועילות", וכן לא הביא כראיה את לשון הגמ': "זיקא דבתר מיטרא כמיטרא".

1. וכעין זה כתב בהסבר הגהת רבינו מהדיר פירוש תלמיד הרמב"ן (הגאון רבי יעקב יהודה הלוי הופמן, שהיה אב"ד פרנקפורט) בהערה 10: "וטעמו נראה, ראשית, דאין דרך הטל לנגב את הארץ. שנית הלא רש"י הביא הגמ' זיקא דבתר מיטרא כמיטרא' ושם לא נזכר הטל".
2. כנ"ל הערה הקודמת. ובספר ויען עמוס כתב: "ובזה מיושב גם כן מה שכתב מועילות לתקנה ולנגבה, דעל כרחך האי מילתא לא מיתוקמא אלא ברוחות, דטללים אדרבא מלחלים ולא מנגבים, ועל כרחך לא קאי אלא ארוחות".
3. וכיון שרש"י דיבר רק על רוחות, שפיר צריך לומר "מועילות" בלשון נקבה.
4. והנה בפירוש תלמיד הרמב"ן נראה שהעתיק

אור אליהו

והטעם נראה, משום שניכר שהלשון חסר, כי לא פורש בדברי התוס' מה לבני בבל עד לאחר שבעה, ועל זה הגיה רבינו שצריך להוסיף בתוס' את התיבות "אין שואלין". ועוד, מה שכתבו תוס' "לאחר שבעה" ברור שהוא טעות סופר, שהרי שנינו: "בשלשה במרחשון שואלין את הגשמים, רבן גמליאל אומר בשבעה בו", ופשוט הוא שהכוונה שבשבעה בו כבר מתחילים כבר לשאול, ולא לאחר שבעה⁵.

הגיה בדברי התוס' כמו שכתב כאן בהגהותיו על הגמ'.

והנה מבואר בדברי רבינו בביאורו לשו"ע, שעיקר הנפקא מינה במה שמגיה רבינו ומוסיף בדברי תוס' תיבות "אין שואלין" - הוא שלפי זה יוצא שלשיטת תוס' כל הסוגיא מדברת על **שאלת הגשמים** ולא על הזכרת הגשמים. לפי זה לבני בבל מתחילים להזכיר גשמים ביו"ט האחרון של חג (כשיטת רבי יהודה שהלכה כמותו), ואילו **לשאול** את הגשמים מתחילים רק בשבעה במרחשון, כיוון שיש להם פירות בשדה. ולבני ארץ ישראל, מתחילים להזכיר ביו"ט האחרון של חג, ואילו **לשאול** מתחילים רק בשבעה במרחשון, משום עולי רגלים, וזה דווקא בזמן שהמקדש קיים, שיש עולי רגלים. אבל בזמן הזה, שאין בית המקדש קיים, ואין עולי רגלים, וגם אין להם פירות בשדה, מתחילים גם **לשאול ביו"ט האחרון של חג**.

ואילו לשיטת רש"י, כל הסוגיא מדברת על הזכרת גשמים, שכתב: "הא לן והא להו - לבני בבל שיש לנו תבואה ופירות בשדה כל תשרי, אין מזכירין עד שבעה במרחשון, ושם שואלים, כדאמר רבי יוחנן מתחיל להזכיר מתחיל לשאול". ולפי זה יוצא שלבני בבל, שיש להם פירות בשדה, מתחילים להזכיר (ולשאול) **בשבעה במרחשון**, ואילו לבני ארץ ישראל, שאין להם פירות בשדה, בזמן שהמקדש קיים מתחילים להזכיר ולשאול

גמליאל אומר בשבעה בו, ואמר רבי אלעזר הלכה כרבן גמליאל כו' אלא לא קשיא הא לן הא להו". וכתבו שם תוס' ד"ה הא לן: "הא לן - פירוש, לבני בבל אין שואלין עד שבעה במרחשון, דאית להו פירי בדברא, ובארץ ליכא חששא, דהא יכולים פירותיהן להיות יבשים בלא הולכה למדבר" - כן צריך לומר. ולא כפי הגירסא שלפנינו בתוס': "פירוש, לבני בבל עד לאחר שבעה", כלומר, שהושמטו התיבות "אין שואלין", ומאידך נוספה תיבת "לאחר".

5. הב"ח (אות ז) גם כן הגיה בדברי התוס', שתיבת "לאחר" היא טעות סופר, אלא שהוא כתב שצריך להוסיף בדבריהם תיבות "אין מזכירין" וכן תיבות נוספות. וז"ל הב"ח: "תוס' ד"ה הא לן - פירוש לבני בבל אין מזכירין עד שבעה במרחשון, דאית להו פירי בדברא, כי המתחיל להזכיר מתחיל לשאול. והא להו, פירוש לבני א"י ליכא חששא, דהא יכולים כו' כצ"ל. וד"ה והא להו נמחק".

והנה כתב השו"ע (קיד, א): "מתחילין לומר בברכה שניה משיב הרוח ומוריד הגשם, בתפלת מוסף של יום טוב האחרון של חג, ואין פוסקין עד תפלת מוסף של יום טוב הראשון של פסח". וכתב שם רבינו בביאורו: "בתפלת כו' - כן הוא הסכמת כל הפוסקים, וכמו שכתוב שם ד' ב' וכפירוש תוס' שם ד"ה הא לן כו' וד"ה והא להו כו' דאשאלה קאי, ומה שכתוב ואנן דאית לן תרי יומי כו' על כרחך אליבא דכולי עלמא הוא. וטעות סופר שם בתוס' ד"ה הא לן וצ"ל שם פ"י לבני בבל אין שואלין עד ז' במרחשון כו'. ורש"י דמפרש דאהזכרה קאי נזהר בזה, וכתב דלרבי יהודה קאמר ולא אליבא דהלכתא, וליתא, אלא דהלכה כר"י בכ"מ, אבל צ"ע דהא לקמן בריש סי' קי"ז פסק בש"ע דבארץ ישראל מתחילין לשאול בז' במרחשון, וזהו דלא כתוס' ולא כרש"י, דאמר שם בגמרא השתא דאתית להכי כו'. ועיין רש"י שם ד"ה אלא כו'. ועיין לח"מ פ"ב ד"ה תפלה וצ"ע. ועיין בר"ן ומ"ש לקמן שם". הרי שרבינו

ו ע"ב

[א] גמ' כהמון גליו כו' עד - וימליכו את שמך מלכנו. כ"ה גירסת הרי"ף וש"פ.

אור אליהו

[א] בגמ': "ורבי יוחנן מסיים בה הכי, אילו פינו מלא שירה כים ולשוננו רנה כהמון גליו כו' עד וימליכו את שמך מלכנו ברוך רוב

בשבעה במרחשון, משום עולי רגלים, וכשאינ בית המקדש קיים מתחילים להזכיר ולשאול ביו"ט האחרון של חג.

והנה לשיטת רש"י קשה ממה ששאלה הגמ' מיד בהמשך הסוגיא: "ואנן דאית לן תרי יומי היכי עבדינן", והיינו לגבי הזכרה, שכן אין שאלת גשמים ביו"ט. ומבואר משאלת הגמ' שגם לבני בבל מזכירים כבר ביו"ט האחרון של חג. ולכן כתב רש"י על זה: "אנן דאית לן תרי יומי - שני ימים טובים אחרונים, שמיני ספק שביעי, ותשיעי ספק שמיני, לרבי יהודה דאמר מיום טוב האחרון, באיזה מהן מזכיר". והיינו, שמפרש רש"י ששאלת הגמ' היא לא אליבא דהלכתא, אלא רק לשיטת ר' יהודה, שכן להלכה קי"ל, לשיטת רש"י, שבני בבל מתחילים להזכיר כו' במרחשון כנ"ל, ועל זה הקשה רבינו: "דליתא, דהלכה כר' יהודה בכל מקום".

והנה לפי הנ"ל יוצא ששיטת השו"ע אינה לא כרש"י ולא כתוס', לא כרש"י, שהרי כתב השו"ע (שם) שבכל מקום מתחילים להזכיר כבר ביו"ט האחרון של חג, ואילו לרש"י בבבל מתחילים להזכיר (ולשאול) רק בשבעה במרחשון. ולא כתוס', שהרי כתב השו"ע (ק"ז, א) שבארץ ישראל מתחילים לשאול בשבעה במרחשון, ואילו לשיטת תוס' בזמן הזה, שאין בית המקדש קיים, מתחילים לשאול בא"י ביו"ט האחרון של חג (כל ההסבר הנ"ל, של ביאור רבינו לשו"ע, הוא על פי ספר דמשק אליעזר).

ויש להעיר שלב"ח הנ"ל, שמגיה בדברי תוס' שצריך לומר "אין מזכירין" יוצא שגם לתוס' כל הסוגיא מדברת על הזכרה וצ"ע. ועיין ספר פני יוסף על תענית (סי' יב).

ויש להעיר שלב"ח הנ"ל, שמגיה בדברי תוס' שצריך לומר "אין מזכירין" יוצא שגם לתוס' כל הסוגיא מדברת על הזכרה וצ"ע. ועיין ספר פני יוסף על תענית (סי' יב).

יש להעיר שלב"ח הנ"ל, שמגיה בדברי תוס' שצריך לומר "אין מזכירין" יוצא שגם לתוס' כל הסוגיא מדברת על הזכרה וצ"ע. ועיין ספר פני יוסף על תענית (סי' יב).

עוד יש להוסיף את דברי הערוך השלחן (ק"ז, ב), שכתב את הטעם ששואלים את הגשמים בארץ ישראל רק בז' במרחשון (למנהגנו כשו"ע כנ"ל), אע"פ שבזמן הזה לא שייך הטעם של עולי רגלים: "ואף על גב דלפי זה, בזמן הזה, היה להם לשאול מיד אחר החג, מכל מקום לא נשתנה התקנה".

6. ולפנינו ברי"ף (ב, א) הגירסא היא: "עד הן הם יודו ויברכו את שמך מלכנו". והנה בדברי רבינו בזה מצאנו כמה שינויים, שבשו"ע (רכא, ב) כתב כגירסת הרי"ף שלפנינו: "עד הן הם יודו ויברכו את שמך מלכנו", ועל זה כתב רבינו בביאורו לשו"ע (שם): "עד הן כו' - כגירסת הרי"ף והרא"ש והרמב"ם ושאר פוסקים", וכאן כתב רבינו שגירסת הרי"ף היא "וימליכו את שמך מלכנו". ובהגהות רבינו על מסכת ברכות (נט ע"ב), על דברי רבי יוחנן שאומר: "עד וכל ברוך לך תשתחוה", כותב רבינו שלגירסת הרי"ף והרא"ש צריך להוסיף אחרי תיבת "תשתחוה" את התיבות "וירוממו את שמך מלכנו". ובאמרי נועם כתב רבינו שגירסת הרא"ש היא: "שמך מלכנו" (והרא"ש בתענית (א, ג) גרס "ויקדשו את שמך אלהינו").

מכל מקום, אפשר לומר, שהעיקר שלגירסת הרי"ף והרא"ש אומרים "את שמך מלכנו" (שהוא משותף לכל הגירסאות הנ"ל, שכתב רבינו בשיטתם). ועל כל פנים, עיקר כוונת רבינו בזה לומר, שלרי"ף ורא"ש צריך לומר בברכת הגשמים עד "שמך מלכנו" ולא רק עד "אל יעזבונו" וכו' וכמו שכתבנו למעלה.

7. כן הוא ברמב"ם (ברכות י, ה), רא"ש (עיין הערה 6), אבודרהם (ברכת הראיה השבח וההודאה) וטור (רכא).